Mihai Eminescu

Sărmanul Dionis

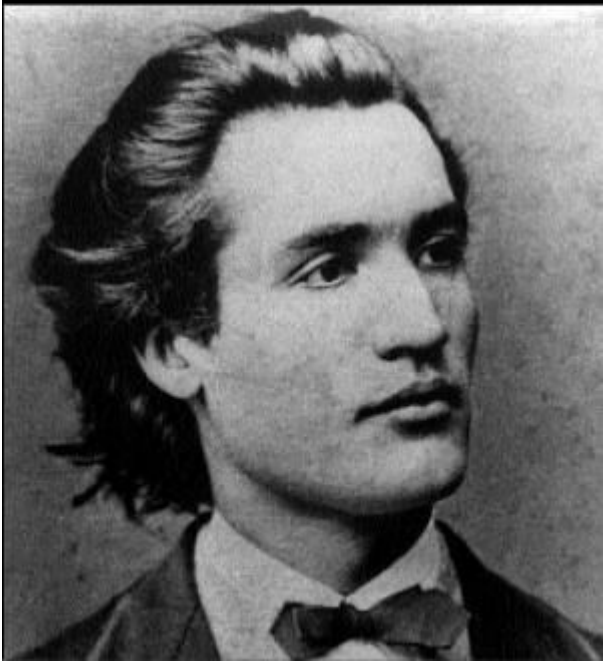

Mihai Eminescu

Sărmanul Dionis

Nuvelă, 1872

...şi tot astfel, dacă închid un ochi văd mâna mea mai mică decât cu amândoi. De aş avea trei ochi aş vedea-o şi mai mare, şi cu cât mai mulţi ochi aş avea cu atâta lucrurile toate dimprejurul meu ar părea mai mari. Cu toate astea, născut cu mii de ochi, în mijlocul unor arătări colosale, ele toate în raport cu mine, păstrându-şi proporţiunea, nu mi-ar părea nici mai mari, nici mai mici de cum îmi par azi. Să ne-nchipuim lumea redusă la dimensiunile unui glonte, şi toate celea din ea scăzute în analogie, locuitorii acestei lumi, presupuindu-i dotaţi cu organele noastre, ar pricepe toate celea absolut în felul şi în proporţiunile în care le pricepem noi. Să ne-o închipuim, caeteris paribus, înmiit de mare – acelaşi lucru. Cu proporţiuni neschimbate – o lume înmiit de mare şi alta înmiit de mică ar fi pentru noi tot atât de mare. Şi obiectele ce le văd, privite c-un ochi, sunt mai mici; cu amândoi – mai mari; cât de mari sunt ele absolut? Cine ştie dacă nu trăim într-o lume microscopică şi numai făptura ochilor noştri ne face s-o vedem în mărimea în care o vedem? Cine ştie dacă nu vede fiecare din oameni toate celea într-alt fel, şi nu aude fiecare sunet într-alt fel – şi numai limba, numirea într-un fel a unui obiect ce unul îl vede aşa, altul altfel, îi uneşte în înţelegere. – Limba? – Nu. Poate fiecare vorbă sună diferit în urechile diferiţilor oameni – numai individul, acelaşi rămâind, o aude într-un fel.

Şi, într-un spațiu închipuit ca fără margini, nu este o bucată a lui, oricât de mare şi oricât de mică ar fi, numai o picătură în raport cu nemărginirea? Asemenea, în eternitatea fără margini nu este orice bucată de timp, oricât de mare sau oricât de mică, numai o clipă suspendată? Şi iată cum. Presupuind lumea redusă la un bob de rouă şi raporturile de timp, la o picătură de vreme, secolii din istoria acestei lumi microscopice ar fi clipite, şi în aceste clipite oamenii ar lucra tot atâta şi ar cugeta tot atâta ca în evii noştri – evii lor pentru ei ar fi tot atât de lungi ca pentru noi ai noştri. În ce nefinire microscopică s-ar pierde milioanele de infuzorii ale acelor cercetători, în ce infinire de timp clipa de bucurie – şi toate acestea, toate, ar fi – tot astfel ca şi azi.

...În faptă lumea-i visul sufletului nostru. Nu există nici timp, nici spațiu – ele sunt numai în sufletul nostru. Trecut şi viitor e în sufletul meu, ca pădurea într-un sâmbure de ghindă, şi infinitul asemenea, ca reflectarea cerului înstelat într-un strop de rouă. Dacă am afla misterul prin care să ne punem în legătură cu aceste două ordini de lucruri care sunt ascunse în noi, mister pe care l-au posedat poate magii egipteni şi asirieni, atuncea în adâncurile sufletului coborându-ne, am putea trăi aievea în trecut şi am putea locui lumea stelelor şi a soarelui. Păcat că ştiința necromanției şi acea a astrologiei s-au pierdut – cine ştie câte mistere ne-ar fi descoperit în această privință! Dacă lumea este un vis – de ce n-am putea să coordonăm şirul fenomenelor sale cum voim noi? Nu e adevărat că există un trecut – consecutivitatea e în cugetarea noastră – cauzele fenomenelor, consecutive pentru noi, aceleaşi întotdeauna, există şi lucrează simultan. Să trăiesc în vremea lui Mircea cel Mare sau a lui Alexandru cel Bun – este oare absolut imposibil? Un punct matematic se pierde-n nemărginirea dispoziției lui, o clipă de timp în împărțibilitatea sa infinitezimală, care nu încetează în veci. În aceste atome de spațiu şi timp, cât infinit! Dac-aş putea şi eu să mă pierd în infinitatea sufletului meu pân' în acea fază a emanației lui care se numeşte epoca lui Alexandru cel Bun de exemplu... şi cu toate acestea...

. . . . . .

Cu drept cuvânt cititorul va fi clătit din cap şi va fi întrebat – prin mintea cărui muritor treceau aceste idei? Existența ideală a acestor reflecțiuni avea de izvor de emanațiune un cap cu plete de o sălbătăcită neregularitate, înfundat într-o căciulă de miel. Era noapte şi ploaia cădea măruntă pe stradele nepavate, strâmte şi noroioase ce trec prin noianul de case mici şi rău zidite din care consistă partea cea mare a capitalei României, şi prin bălțile de noroi ce împroşcau pe cutezătorul ce se încredea perfidelor unde treceau nişte ciubote mari cărora nu le-ar fi păsat nici de potop, cu atât mai vârtos că aveau turetci care îngropau în ele pantalonii individului conținut îndată ce timpul devenea problematic. Umbra eroului nostru dispărea prin şiroaiele ploii, care dederă capului său aspectul unui berbec plouat, şi te mirai ce mai rezistă torentelor de ploaie – hainele lui ude – sau metafizica. De prin crâşme şi prăvălii pătrundea prin ferestrele cu multe geamuri, mari şi nespălate, o lumină murdară, mai slăbită încă prin stropii de ploaie ce inundase sticlele. Pe ici pe colo trecea câte un romanțios fluierând; câte un mitocan cu capul lulea de vin îşi făcea de vorbă cu păreții şi cu vântul; câte-o femeie cu fața înfundată în capşon îşi desfăşura trecătoarele umbre prin spațiul neguros, asemenea zeilor întunecați din epopeile nordice... Dintr-o crâşmă deschisă s-auzea o vioară schingiuită. Metafizicul nostru se apropie să se uite şi razele pătrunseră prin uşă şi-i loviră fața. Nu era un cap urât acela a lui Dionis. Fața era de acea dulceață vânătă albă ca şi marmura în umbră, cam trasă fără a fi uscată, şi ochii tăiați în forma migdalei erau de acea intensivă voluptate pe care o are catifeaua neagră. Ei înotau în orbitele lor – un zâmbet fin şi cu toate astea atât de inocent trecu peste fața lui la spectacolul ce-l privea. – Ce era adică: Un băiet de țigan cu capul mic într-o pălărie a căror margini erau simbolul nimerit al nemărginirii, cu ciubote în care ar fi încăput

întreg şi într-un surtuc lung de-i ajungea la călcâi şi care fără îndoială nu era al lui, schinjuia c-un arcuş ce rămăsese în câteva fire de păr şi, cu degetele uscate, pişca nişte coarde false care ţârliau nervos, iară împrejuru-i frământa pământul un ungur lung, cu picioarele goale băgate în papuci mari umpluţi cu paie. Oricât de neplăcut să fi fost spectacolul pentru simţul estetic al călătorului meu, el avu o influenţă salutară asupra eroului nostru care, trezit din fantaziile sale metafizice, băgă de samă că ploaia-l udase până la piele. El intră într-o cafenea de alături, ca să se usuce. Ridicându-şi căciula cea miţoasă, vedem o frunte atât de netedă, albă, corect boltită, care coincide pe deplin cu faţa într-adevăr plăcută a tânărului meu. Părul numai cam prea lung curgea în viţe până pe spate, dar uscăciunea neagră şi sălbatecă a părului contrasta plăcut cu faţa fină, dulce şi copilărească a băietanului. Îşi puse în cui paltonul ud şi, la aroma îmbătătoare a unei cafele turceşti, ochii lui cei moi şi străluciţi se pierdură iar în acea intensivă visătorie care stă câteodată atât de bine băieţilor, pentru că seriozitatea contrastează totdeauna plăcut cu faţa de copil. Între aceşti muri afumaţi, plini de mirosul tutunului, de trăncănirea jucătorilor de domino şi de cadenţata bătaie a unui orologiu de lemn, ardeau lămpi somnoroase răspândind dungi de galbenă lumină prin aerul apăsat. Dionis făcea c-un creion un calcul matematic pe masa veche de lemn lustruit şi adesea surâdea. Surâsul său era foarte inocent, dulce l-am putea numi, şi totuşi de o profundă melancolie. Melancolia în vârsta lui este semnul caracteristic al orfanilor; el era orfan, o existenţă – cum sunt multe la noi – fără de speranţă şi, afară de aceea, determinat prin naştere la nepozitivism. În introducerea acestor şiruri am surprins unele din cugetările care-l preocupau în genere – şi c-un asemenea cap omul nu ajunge departe – şi mai cu seamă cel sărac – şi Dionis era un băiet sărac. Prin natura

sa predispusă, el devenea şi mai sărac. Era tânăr – poate nici optsprezece ani – cu atât mai rău... ce viaţă-l aşteaptă pe el?... Un copist avizat a se cultiva pe apucate, singur... şi această libertate de alegere în elementele de cultură îl făcea să citească numai ceea ce se potrivea cu predispunerea sa sufletească atât de visătoare. Lucruri mistice, subtilităţi metafizice îi atrăgeau cugetarea ca un magnet – e minune oare că pentru el visul era o viaţă şi viaţa un vis? Era minune că devenea superstiţios? Adesea îşi închipuise el însuşi cât de trişti, cât de lungi, cât de monotoni vor trece anii vieţii lui – o frunză pe apă. Lipsit de iubire – căci n-avea pe nimeni în lume, iubitor de singurătate, în neputinţă sufletească de a-şi crea o soartă mai fericită, el ştia că în „această ordine a realităţii", cum o numea el, nu-l va întâlni nici un zâmbet şi nici o lacrimă – neiubit şi neurât de cineva, se va stinge asemenea unei scântei după care nu-ntreabă nimenea – nimenea-n lume. Casa lui de pustnic, un colţ întunecos şi painjinit din arhiva unei cancelarii, şi atmosfera leneşă şi flegmatică a cafenelei – asta era toată viaţa lui. Cine-ntreabă dacă şi el are inimă, dacă şi lui i-ar plăcea să umble frumos îmbrăcat, cum sunt întrebaţi atâţia copii – dacă şi el ar dori – să iubească? Să iubească – ideea aceasta îi strângea adesea inima. Cum ar fi ştiut el să iubească! Cum ar fi purtat pe mâini, cum s-ar fi închinat unei copile care i-ar fi dat lui inima ei! Adesea şi-o închipuia pe acea umbră argintie cu faţa albă şi păr de aur – căci toate idealele sunt blonde

— şi parcă simţea mâinuţele-i calde şi înguste în mâinile lui, şi parcă-i topea ochii sărutându-i, şi parcă i se topea sufletul, fiinţa, viaţa, privind-o... vecinic privind-o.

Pe ici pe colo pe la mese se zăreau grupe de jucători de cărți, oameni cu părul în dezordine, ținând cărțile într-o mână ce tremura, plesnind din degete cu cealaltă înainte de-a bate, mişcându-şi buzele fără a zice o vorbă şi trăgând din când în când cu sorbituri zgomotoase câte-o gură din cafeaua şi berea ce le sta dinainte – semn de triumf! Dincolo unul scria cu cridă pe postavul verde al biliardului; unul cu pălăria naltă pe ceafă şi cu mâinile unite pe spate, c-o țigară lungă în gură a cărei independență era mărginită numai de buzele individului, se uita – dracu ştie, cu interes ori aşa numai la un portret a lui Dibici-Zabalkanski atârnat în afumatul perete. Orologiul, fidel interpret al bătrânului timp, sună de 12 ori din limba sa de metal, spre a da lumii, ce nu-l asculta, samă că se scursese a 12-a oră a nopții. Dionis se porni spre casă. Afară ploaia încetase şi, prin mrejele şi valurile de nouri negri-vineți, luna trecea palidă şi rece. În mijlocul unei grădini pustii, unde lobodele şi buruienele crescuse mari în tufe negre-verzi, se înălțau ochii de fereastă spartă a unei case vechi a cărei streşină de şindrilă era putredă şi acoperită c-un muşchi care strălucea ca bruma în lumina cea rece a lunii. Nişte trepte de lemn duceau în catul de sus al ei. Uşa mare deschisă în balconul catului de sus se clătina scârțâind în vânt şi numai într-o țâțână, treptele erau putrede şi negre – pe ici pe colo lipsea câte una, aşa încât trebuiai să treci două deodată şi balconul de lemn se clătina sub paşi. El trecu prin hățişul grădinii şi prin zăplazurile năruite şi urcă iute scările. Uşile toate erau deschise. El intră într-o cameră naltă, spațioasă şi goală. Pereții erau negri de şiroaiele de ploaie ce curgeau prin pod şi un mucegai verde se prinsese de var; cercevelele ferestrelor se curmau sub presiunea zidurilor vechi şi gratiile erau rupte, numai rădăcinile lor ruginite se iveau în lemnul putred. În colțurile tavanului cu grinzi lungi şi mohorâte painjenii îşi exercitau tăcuta şi paşnica lor

industrie; într-un colţ al casei, la pământ, dormeau una peste alta vo câteva sute de cărţi vechi, multe din ele greceşti, pline de învăţătură bizantină; în alt colţ, un pat, adică câteva scânduri pe doi căpriori, acoperite c-un mindir de paie şi c-o plapomă roşie. Înaintea patului o masă murdară, al cărei lemn grunzuros de vechime era tăiat cu litere latine şi gotice; pe ea hârtii, versuri, ziare rupte, broşuri efemere din câte se-mpart gratis, în fine, o neordine într-adevăr păgânească. Luna îşi vărsa lumina ei cea fantastică prin ferestrele mari, albind podelele de păreau unse cu cridă; pereţii posomorâţi aveau, pe unde ajungea lumina lunii, două cuadrate mari argintoase, ca reflectare a ferestrelor; pânzele de painjin străluceau vioi în lună şi deasupra cărţilor dorminde în colţ se ivea o îngerească umbră de om. Era aninat într-un cui bustul în mărime naturală a unui copil ca de vro optsprezece ani, cu păr negru şi lung, cu buzele subţiri şi roze, cu faţa fină şi albă ca tăiată-n marmură şi cu nişte ochi albaştri mari sub mari sprâncene şi gene lungi negre. Ochii cei albaştri ai copilului erau aşa de străluciţi, de un colorit atât de limpede şi senin, încât păreau că privesc cu inocenţa, cu dulceaţa lor mai femeiască asupra spectatorului. Cu toate că acel portret înfăţişa un chip îmbrăcat bărbăteşte, însă mâinile cele dulci, mici, albe, trăsurile feţei de o paloare delicată, umedă, strălucită, moale, ochii de o adâncime nespusă, fruntea uscată şi femeieşte mică, părul undoind, cam prea lung – te-ar fi făcut a crede că e chipul unei femei travestite. Visătorul Dionis se opri în dreptul acelui portret care sub lumina plină a lunii părea viu, ochii lui erau plini de o superstiţioasă nerozie, el şopti încet şi cu glasul înecat de lacrimi: „Bună sară, papa!”, umbra părea că-i surâde din cadrul ei de lemn – el s-apropie şi sărută mâinile portretului, apoi faţa, gura, ochii cei de foc vânăt. Înecat de iubire pentru o fiinţă ce nu mai exista, ar fi dorit ca etern să

ție astă noapte cu aerul răcoare limpezit de lumina lunii, vecinic ar fi dorit să ție dulcea, neînțeleasa, dar atât de fericita lui nebunie. Va să zică asupra acestui chip îşi concentrase el amorul lui, atâta formă avea pustiita, sărmana lui viață – un portret!... Da, era tatăl său, când fusese în vârsta lui de acum. Mumă-sa, o femeie palidă, naltă, blondă, cu ochii negri, îi vorbise adesea de tatăl său; de acel copil cine ştie cum rătăcit în clasele poporului de jos. Misterios, fără să spuie cuiva secretul numelui lui, el şedea în casa preotului bătrân a cărui fiică era Maria. Ei se iubiră. În toată ziua el îi promitea că taina sufletului său îşi va avea sfârşitul, că el o va lua de soție, că o soartă aurită o aşteaptă. Dar într-o zi el primi o scrisoare cu sigil negru – o deschise – o citi – o rupse bucăți şi cu ea mintea sa... o copie de pe un testament părea a fi după cât se putea pricepe din bucățile rupte. El muri în spitalul de alienați... palid, mut până-n ultimul moment, preocupat pare că de a ascunde un secret mare.

Fructul amorului acestor oameni fu Dionis. Văduvita sa mumă îl crescu pe el cum putu din lucrul mâinilor ei – mâini delicate de doamnă – fața ei palidă ca ceara, ochii ei de-o întunecată blândețe aveau numai pentru el grijă şi înțelegere – pentru el – şi pentru portret. De copil încă el admira ochii cei frumoşi ai portretului ce luceau ca vii în orbitele lor. Ce frumos a fost papa! zicea el surâzând şi mumă-sa, auzindu-l, îşi ştergea într-ascuns lacrimile ei.

— Ochii? nu-i aşa, Dionis – ochii!
— Da, mamă!
— Aceşti ochi!... O dacă i-ai fi văzut tu aceşti ochi vrodată în viaţa ta şi s-ar fi părut că-i revezi în fiecare vânătă stea a dimineţii, în fiecare undă albastră, prin fiecare geană de nori. Cât era de frumos acest copil şi ce tânăr a murit! Frumoşi au înmărmurit ochii lui în negurile gândirii mele, precum ar rămânea prin nouri, pe bolta întunecoasă, două, numai două stele vinete... Ş-apoi îl lua în braţele ei, îl dezmierda, îl săruta. Afară de ochii negri, care erau ai ei, era el întreg, el, copilul din portret. Ea îl crescu rău – dar cum se putea altfel – îl iubea aşa de mult! Singura ei bucurie într-o viaţă fără speranţă, fără viitor, fără mulţumire, ea nu mai avea dureri, nici bucurii decât acele ale copilului ei. Sufletul ei întreg era o reflectare umbroasă şi tristă a sufletului său de copil. Ce gândea copilul cu mintea lui naivă, o vorbă, un vis, o preocupa zile întregi – zile întregi putea medita asupra unui cuvânt ieşit din nebunatica sa gură. Dară, consumată de lipse, ea se stinse într-o zi. În delirul ei, ea trase mâna copilului ş-o ascunse în sân, lângă inimă, s-o încălzească – un simbol al vieţii ei întregi!

De-atunce fizionomia, surâsul lui căpătase acea umbră dulce de tristețe care îl făcea atât de interesant – şi irezistibil pentru bobocii pensionatelor. Dar lui însuşi nici nu-i trecea prin minte că pe el l-ar fi putut iubi cineva – pe el nu-l iubise nimeni în lume afară de mumă-sa – cum l-ar fi putut iubi pe el, atât de singur, atât de sărac, atât de fără viitor! Nu-şi are fiecare om, gândea el, familia sa, amicii, rudele, oamenii săi, ca să-i iubească – cui ce-i pasă de mine? Cum trăiesc voi şi muri, de nimene plâns, de nimene iubit.

Luna s-ascunse într-un nor negru spintecat în două rânduri de lungi fulgere roşii – casa se întunecă – şi nu se mai văzu nici umbra din perete a portretului, nici umbra înaltă a lui Dionis. El aprinse lumina.

Să privim acum şi la sărăcia iluminată de razele unei lumânări de său băgate în gâtul unui clondir ce ţinea loc de sfeşnic. Ce vizunie – şi aici, aici petrecea el vara şi iarna. Iarna, de gerul cel amarnic, trăsnea grinda în odaie, crâşcau lemnele şi pietrele, vântul lătra prin gardurile şi ramurile ninse; ar fi vroit să doarmă, să viseze, dar gerul îi îngheţa pleoapele şi-i painjinea ochii. Surtucul lui pe lângă acestea era mai mult urzeală decât bătătură, ros pe margini, fudul la coate, de râdea pare că şi vântul în urma lui. Oamenii căscau ironic gura când îl vedeau... Şi-n asemenea momente, în lungile şi friguroasele nopţi de iarnă, crede cineva cum că el, redus până la culmea mizeriei, devenea trist? Aşa era elementul său. O lume întreagă de închipuiri umoristice îi umpleau creierii, care mai de care mai bizară şi mai cu neputinţă. El băga de samă că gândirile lui adesea se transformau în şiruri ritmice, în vorbe rimate, şi atunci nu mai rezista de-a le scrie pe hârtie... mai ales garafa goală era în stare de a-l umplea de cugetări melancolice...

Ah! garafa pântecoasă doar de sfeşnic mai e bună

Şi mucoasa lumânare sfârâind săul şi-l arde

Şi-n această sărăcie te inspiră, cântă barde –

Bani n-am mai văzut de-un secol, vin n-am mai băut de-o lună.

Un regat pentr-o țigară, s-umplu norii de zăpadă

Cu himere!... Dar de unde? Scârțâie de vânt fereasta,

În pod miaună motanii – la curcani vânătă-i creasta

Şi cu pasuri melancolici meditând umblă-n ogradă.

Uh! ce frig... îmi văd suflarea – şi căciula cea de oaie

Pe urechi am tras-o zdravăn – iar de coate nici că-mi pasă

Ca țiganul, care bagă degetul prin rara casă

De năvod – cu-a mele coate eu cerc vremea de se-nmoaie.

Cum nu sunt un şoarec Doamne – măcar totuşi are blană –

Mi-aş mânca cărţile mele – nici că mi-ar păsa de ger…

Mi-ar părea superbă, dulce o bucată din Homer,

Un palat borta-n perete şi nevasta – o icoană.

Pe pereți cu colb, pe podul cu lungi pânze de painjen

Roiesc ploşnițele roşii, de ți-i drag să te-uiți la ele!

Greu li-i de mindir de paie şi apoi din biata-mi piele

Nici că au ce să mai sugă. – Într-un roi mai de un stânjen

Au ieşit la promenadă – ce petrecere gentilă!

Ploşnița ceea-i bătrână, cuvios în mers păşeşte;

Cela-i cavaler... e iute... oare ştie franţuzeşte?

Cea ce-ncunjură mulțimea i-o romantică copilă.

Bruh! mi-i frig – Iată pe mână cum codeşte-un negru purec

Să-mi moi degetul în gură – am să-l prind – ba las săracul.

Pripăşit la vro femeie, ştiu că ar vedea pe dracul –

Dară eu – ce-mi pasă mie – bietul „îns!” la ce să-l purec?

Şi motanul toarce-n sobă – de blazat ce-i. Măi motane,

Vină-ncoa să stăm de vorbă, unice amic şi ornic;

De-ar fi-n lume-un sat de mâțe, zău! că-n el te-aş pune vornic,

Ca să ştii şi tu odată boieria ce-i, sărmane!

Oare ce gândeşte hâtrul de stă ghem şi toarce-ntruna?

Ce idei se-nşiră dulce în mâțeasca-i fantazie?

Vro cucoană cu-albă blană cu amoru-i îl îmbie,

Rendez-vous i-a dat în şură, or[i] în pod în găvănă?

De-ar fi-n lume numai mâțe – tot poet aș fi? Totuna:

Mieunând în ode nalte, tragic miorlăind – un Garrick,

Ziua tologit în soare pândind cozile de şoaric

Noaptea-n pod, cerdac şi streşini heinizând duios la lună.

Filozof de-aş fi – simțirea-mi ar fi vecinic la aman!

În prelegeri populare idealele le apăr

Şi junimei generoase, domnişoarelor ce scapăr

Li arăt că lumea vis e – un vis sarbăd – de motan.

Sau ca popă, colo-n templul închinat ființei care

După chip ş-asemănare a creat mâțescul neam,

Aş striga: o motănime! motănime! Vai... Haram

De-al tău suflet motănime, nepostind postul cel mare.

Ah! Sunt pintre voi de-aceia care nu cred tabla legii,

Firea mai presus de fire, mintea mai presus de minte

Ce destinul motănimii îl desfăşură-nainte!

Ah! atei, nu temeți iadul ş-a lui Duhuri – liliecii?

Anathema sit! – Vă scuipe oricare motan de treabă,

Nu vedeți ce-nțelepciune e-n făptura voastră chiară?

O motani fără de suflet! – La sgâriet el v-a dat ghiară

Şi la tors v-a dat mustețe – vreți să-l pipăiți cu laba?

Îi! că în clondir se stinge căpețelul de lumină!

Moşule, mergi de te culcă, nu vezi că s-a-ntunecat?

Să visăm favori şi aur, tu-n cotlon şi eu în pat.

De-aş putea să dorm încalea. – Somn, a gândului odină,

O, acopere ființa-mi cu-a ta mută armonie,

Vino somn – ori vino moarte. Pentru mine e totuna

De-oi petrece-ncă cu mâțe şi cu pureci şi cu luna,

Ori de nu – cui ce-i aduce? Poezie – sărăcie!

Dar în astă sară Dionis era vesel fără să ştie de ce. La căpeţelul de lumânare ce sta în gâtul garafei cu ochiul roş şi bolnav, el deschise o carte veche legată cu piele şi roasă de molii – un manuscript de zodii. El era un ateist superstiţios – şi sunt mulţi de aceştia. Iniţialele acestei cărţi cu buchii erau scrise ciudat cu cerneală roşie ca sângele, caractere slave de o evlavioasă, gheboasă, fantastică arătare. O astrologie mai mult de origine bizantină, bazată pe sistemul geocentrist, sistem care admite pământul de centrul arhitecturii lumeşti şi pe om de creatura pentru a cărui plăcere Dumnezeu ar fi făcut lumea. Titlul era scris şi latineşte: „architecturae cosmicae sive astronimiae geocentricae compendium" – învăţătură despre a lumii orânduială dumnezeiască dupre cum toate pentru pământ a fi zidite se arată de către înduratul Dumnezeu – de pe grecie pe românie tâlcuită cu adăugire a înrâurinţei zodiilor asupra vieţii omeneşti. Şi cu o dedicaţiune: „celui întru fiinţa sa nemărginit, întru fapturile mânurilor sale minunat Dumnezeu spre vecinică laudă afierositâ." Tablele erau pline de schemele unei sisteme lumeşti imaginare, pe margini cu portretele lui Platon şi Pitagora şi cu sentinţe greceşti. Două triunghiuri crucişe înconjurate de sentinţa: „Director coeli vigilat noctesque diesque, qui sistit fixas horas terrigenae." Constelaţiuni zugrăvite cu roş, calcule geometrice zidite după o închipuită şi mistică sistemă, în urmă multe tâlcuiri de visuri, coordonate alfabetic – o carte care nu lăsa nimic de dorit pentru a aprinde nişte creieri superstiţioşi, dispuşi la o asemenea hrană. La sfârşitul cărţii era zugrăvit Sf. Gheorghie în lupta cu balaurul – dragă doamne simbol ce înfăţişa adevărul nimicind neştiinţa. Aurul de pe spata legăturii de piele se ştersese pe alocurea şi licurea pe la altele ca stropit cu peteală. Cu coatele aşezate pe masă şi cu capul în mâini, Dionis descifra textul obscur c-un interes deosebit, până ce căpeţelul de lumină începu a agoniza

fumegând. Se stinse. El îşi apropie scaunul de fereastră, pe care o deschise şi, la lumina cea palidă a lunii, el întorcea foaie cu foaie uitându-se la constelaţiunile ciudate. Pe o pagină găsi o mulţime de cercuri ce se tăiau, atât de multe încât părea un ghem de fire roş sau un painjiniş zugrăvit cu sânge. Apoi îşi ridică ochii şi privi visând în faţa cea blândă a lunii – ea trecea frumoasă, clară pe un cer limpede, adânc, transparent, prin nouri de un fluid de argint, prin stelele mari de aur topit. Părea că deasupra mai sunt o mie de ceruri, părea că presupusa lor fiinţă transpare prin albastra-i adâncime... Cine ştie – gândi Dionis – dacă în cartea aceasta nu e semnul ce-i în stare de a te transpune în adâncimile sufleteşti, în lumi care se formează aievea aşa cum le doreşti, în spaţii iluminate de un albastru splendid, umed şi curgător.

În faţa locuinţei lui Dionis se ridica o casă albă şi frumoasă. Dintr-o fereastră deschisă din catul de sus el auzi prin aerul nopţii tremurând notele dulci ale unui clavir şi un tânăr şi tremurător glas de copilă adiind o rugăciune uşoară, pare că parfumată, fantastică. El îşi închise ochii ca să viseze în libertate. I se păru atunci că e într-un pustiu uscat, lung, nisipos ca seceta, deasupra căruia licărea o lună fantastică şi palidă ca faţa unei virgine murinde. E miază-noapte. Pustiul tace, aerul e mort şi numai suflarea lui e vie, numai ochiul lui e viu, pentru ca să vadă pe un nor de argint, în naltul cerului, un înger alb, îngenuncheat, cu mâinile unite, care cânta o rugăciune divină, adâncă, tremurătoare: rugăciunea unei vergine. Întredeschise ochii şi văzu prin fereastra arcată şi deschisă, în mijlocul unui salon strălucit, o junǎ fată muiată într-o haină albă, înfiorând cu degetele ei subţiri, lungi şi dulci clapele unui piano sonor şi acompaniind sunetele uşoare a unor note dumnezeieşti cu glasul ei dulce şi moale. Părea că geniul divinului brit Shakespeare expirase asupra pământului un nou înger lunatec, o nouă Ofelia. Închise iar ochii până ce, recăzut în pustiul cel lung, palatul alb se confundă cu nourul de argint şi juna fată cu îngerul în genunchi. Apoi, strângând ochii silit şi tare, a înecat visul său în întuneric, n-a mai văzut nimic, ci auzea dispărând, ca o suvenire întunecată, rugăciunea unei vergine. Muzica încetase de mult şi el, cu totul în prada impresiunii sale, ţinea încă ochii strâns închişi. Când se deşteptă din reveria sa, fereastra de sus a palatului era deschisă, în salon întuneric şi sticlele ferestrei străluceau ca argintul în alba lumină a lunii. Aerul era blond şi văratic, iar razele lunii, pătrunzând în camera lui Dionis, izbeau faţa sa palidă şi umpleau sufletu-i plin de lacrimi c-o nespusă melancolie. „Da – repetă el încet ideea lui fixă – sub fruntea noastră e lumea – acel pustiu întins – de ce numai spaţiul, de ce nu timpul, trecutul”. Privi din

nou la painjinişul de linii roşii – şi liniile începură a se mişca. El puse degetul în centrul lor – o voluptate sufletească îl cuprinse – mai întâi i se păru c-aude şoptirea acelor moşnegi bătrâni care, pe când era mic, îi povesteau în timp de iarnă, ţinându-l pe genunchi, poveşti fantastice despre zâne îmbrăcate în aur şi lumină, care duc limpedea lor viaţă în palate de cristal – şi pare c-a fost ieri, ieri pare că-şi încâlcea degetele în barba lor albă şi asculta la graiul lor înţelept şi şoptitor, la cuminţia trecutului, la acele veşti din bătrâni. El nu se mai îndoia... de o mână nevăzută el era tras în trecut. Vedea răsărind domni în haine de aur şi samur, îi asculta de pe tronurile lor, în învechitele castele, vedea divanul de oameni bătrâni, poporul entuziast şi creştin undoind ca valurile mării în curtea Domniei – dar toate erau încă amestecate.

Şi liniile semnului astrologic se mişcau cumplit ca şerpi de jăratic. Tot mai mare şi mai mare devenea painjinul.

— Unde să stăm? auzi el un glas din centrul de jăratic al cărții.

— Alexandru cel Bun! putu el şopti cu glasul apăsat, căci bucuria, uimirea îi strângea sufletul şi... încet, încet painjinişul cel roş se lărgi, se diafaniză şi se prefăcu într-un cer rumenit de apunerea soarelui. El era lungit pe o câmpie cosită, fânul clădit mirosea, cerul de înserare era deasupră-i albastru, limpede, adânc, nouri de jăratic şi aur umpleau cu oştirile lor cerul, dealurile erau încărcate cu sarcini de purpură, paserile-n aer, oglinzile râurilor rumene, tremurătorul glas al clopotului umplea sara chemând la vecernie, şi el? – el – ce îmbrăcăminte ciudată! O rasă de şiac, un comanac negru – în mâna lui cartea astrologică. Şi ce cunoscute-i păreau toate. El nu mai era el. I se părea atât de firesc că s-a trezit în această lume. Ştia sigur cum că venise în câmp ca să citească, că citind adormise. Camera obscură, viața cea trecută a unui om ce se numea Dionis, ciudat – el visase! „Ah! gândi el – cartea mea mi-a făcut şotia asta, în urma citirii ei am visat atâtea lucruri extraordinare. Ce lume străină, ce oameni străini, ce limbă, parcă era a noastră, dar totuşi străină, alta”... Ciudat! Călugărul Dan se visase mirean cu numele Dionis... pare că se făcuse în alte vremi, între alți oameni! Ciudat! „Ah meştere Ruben, zise el zâmbind – cartea ta într-adevăr minunată este!... numai de n-ar ameți mintea; acuma simt eu, călugărul, că sufletul călătoreşte din veac în veac, acelaşi suflet, numai că moartea-l face să uite că a mai trăit. Bine zici, meştere Ruben, că egiptenii aveau pe deplin dreptate cu metempsihoza lor. Bine zici cum că în sufletul nostru este timpul şi spațiul cel nemărginit şi nu ne lipseşte decât varga magică de a ne transpune în oricare punct al lor am voi. Trăiesc sub domnia lui Alexandru-vodă ş-am fost tras de-o mână nevăzută în vremi ascunse în viitorul sufletului meu. Câți oameni sunt într-un singur om? Tot atâția câte stele

sunt cuprinse într-o picătură de rouă sub cerul cel limpede al nopții. Şi dac-ai mări acea picătură, să te poți uita în adâncul ei, ai revedea toate miile de stele ale cerului, fiecare – o lume, fiecare cu țări şi popoare, fiecare cu istoria evilor ei scrisă pe ea – un univers într-o picătură trecătoare. Ce adânc e evreul acesta”! – gândi el în sine despre dascălul Ruben.

El se sculă din iarbă cu cartea cea veche în mână. Departe, munții cu fruntea încununată de codri, cu poalele pierdute în văi cu izvoare albe. Nouri mari, rotunzi şi plini pare-că de vijelie treceau pe cerul adânc albastru; prin ei munții ridicau adâncuri şi coaste-n risipă, stanuri negre şi trunchete despicau pe ici pe colo negurile şi un brad se înălța singur şi detunat pe-un vârf de munte în fața soarelui ce apunea. Când soarele intră în nouri, ei părură roşii şi vineți, tiviți cu aur ce lumina dinapoia lor. Îngropau în grămezi de arcuri înalte, de spelunci adânci, suite una peste alta, lumina cerescului împărat, şi numai din când în când, sfâşiindu-se, se revărsa prin negrele lor ruine lacuri de purpură. Apoi, încet, se risipiră în creți vineți, soarele cădea la vale şi părea pe vârful bradului singuratec ca o frunte în raze pe umeri negri, apoi coborî printre crengi de păr un cuib de rubin între ramuri, apoi, după trunchiul gros, aruncă dungi rumene pe stanurile munților şi făcea ca ei să-şi aprindă jăraticul de argint al frunților lor
— până ce se cufundă cu totul după munte, care sta negru şi nalt, zugrăvindu-şi în aerul albastru marginile lui tivite cu roşață. Înserează încet, stelele mari izvorăsc pe albastrele lanuri ale cerului şi tremură voluptos în aerul moale şi clar al serii şi armonia câmpenească umple sara cu miile ei de glasuri, toate deosebite şi toate contribuind la dulcea şi voluptoasa somnoroşie a lunii.

Prin lumea rumenă de apunerea frumoasă trece călugărul nostru, neluând parte la fermecata stare a firii, plin încă de impresiunile ciudatei sale întâmplări. De departe se văd turnurile strălucitoare ale bisericilor laşilor, casele frumos văruite, cu streşine vechi peste care vărsa o viorie lumină răsăritoarea lună. El îşi grăbi paşii, până ce intră în târg. O uliță strâmtă, cu case vechi şi hârbuite a căror caturi de sus erau mai largi decât cele de jos, aşa încât jumătatea catului de sus se răzima pe stâlpi de lemn şi numai jumătate pe cel de jos, cerdacuri înalte, înaintite sub şandramale lungi, apăsate, pline de muşchi negru-verde; iar în cerdacuri şed bătrânii vorbind de ale lor; fetele tinere ivesc fețele rumene ca mărul prin obloanele deschise ale ferestrelor cu gratii, prin care vezi oale cu flori galbene ca de aur. Numai pe ici pe colo luna revarsă câte-o dungă lungă şi îngustă în umbra uliței, pe ici pe colo trece câte-un om şuierând – încet, încet ulițele adorm, obloanele se-nchid, lumânările se sting, paznicii de noapte trec cu capetele înfundate în mantale albe, şi călugărul nostru trece ca o umbră aspru-zugrăvită prin lungile şi întunecoasele ulițe.

El se opri înaintea unei case ce se ridica izolată în mijlocul unei ogrăzi pustii. Prin crăpăturile obloanelor închise se zărea lumină. Casa era c-un acoperământ țuguit, pereții erau de piatră mică ca ceea cu care se pietruiesc fântânele şi orice tencuială căzuse de pe ele, încât părea o bucată din ruina unei cetăți. Obloanele erau mult mai largi decât ferestrele cele înguste, şi la un cerdac ținut în aer de stâlpi de zid în patru muchi[i] duceau dintr-o lature nişte scări nalte, care ajungeau la jumătatea întregii înălțimi a casei. Nici un copac, nici un acaret pe lângă casă; ograda cea mare cu iarba ei uscată se-ntindea gălbuie în lună şi numai o fântână îşi mişca gemând cumpăna ei în vânt. El sui iute scările şi bătu tare în uşa tinzii. În tindă răsunară paşi.

— Cine-i? întrebă un glas adânc, dar liniştit.
— Eu, Dan. Uşa se deschise şi drept în faţa lui Dan se ivi un om nalt, cu barba lungă şi sură, cu fruntea mare, iar pe creştet avea un fes mic, asemenea iarmurcei jidoveşti. El întinse călugărului mâna şi-l duse-n odaie. În dulapuri vechi de lemn simplu erau cărţi vechi legate în piele, cranii de oameni şi paseri împăiete pe poliţele din perete, un pat şi o masă pline cu pergamente şi hârtii; iar în atmosfera, grea de mirosul substanţelor închise în fiole, făclia arunca o lumină turbure, roşie, galbenă şi somnoroasă.

Maistrul Ruben era un bătrân de o antică frumusețe. O frunte naltă, pleşuvă, încreţită de gândiri, ochii suri, boltiți adânc în capul cel înțelept, şi barba lungă, care curgea de sub adâncii umeri ai obrazului până pe pieptul întotdeauna cam plecat, îi da arătarea unui înțelept din vechime. Arătarea lui era liniştită – dar nu blândă; numai în împrejurul gurii musculoase se vedea o dulceață amărâtă de îndoieli. El este un evreu învățat, pribegit din Spania în Polonia, unde însă, neputând fi învățător public, pentru că rămăsese în legea lui, fusese chemat de Domnul Moldovei ca dascăl de matematică şi filozofie la Academia din Socola. Călugărul Dan e unul din şcolarii Academiei, iar cu deosebire al maistrului Ruben, care-i împărtăşeşte toate îndoielile, dar şi toate descoperirile lui tăinuite. Înțeleptul evreu se uită cu oarecare curiozitate la fața visătoare a lui Dan.

— Ei?
— Pe deplin aşa cum mi-ai spus-o, dascăle – zise Dan – azi sunt încredințat că vremea nemărginită este făptură a nemuritorului nostru suflet. Am trăit în viitor. Îți spun, acuma am doi oameni cu totului deosebiți în mine – unul, călugărul Dan, care vorbeşte cu tine şi trăieşte în vremile domniei lui Alexandru-vodă, altul cu alt nume, trăind peste cinci sute de ani de acum înainte.

— În şir, răspunse Ruben, poți să te pui în viața tuturor inşilor care au pricinuit ființa ta şi a tuturor a căror ființă vei pricinui-o tu. De aceea oamenii au o simțire întunecată pentru păstrarea şi mărirea neamului lor. Sunt tot ei cei care renasc în strănepoți... Şi asta-i deosebirea între D-zeu şi om. Omul are-n el numai [în] şir ființa altor oameni viitori şi trecuți. D-zeu le are deodată toate neamurile ce or veni şi ce au trecut; omul cuprinde un loc în vreme. D-zeu e vremea însăşi, cu tot ce se-ntâmplă-n ea, dar vremea la un loc, asemenea unui izvor a cărui ape se întorc în el însuşi, ori asemenea roții ce deodată cuprinde toate spițele, ce se-ntorc vecinic. Şi sufletul nostru are vecinicie-n sine – dar numai bucată cu bucată. Închipuieşte-ți că pe o roată mişcată-n loc s-ar lipi un fir de colb. Acest fir va trece prin toate locurile prin care trece roata învârtindu-se, dar numai în şir, pe când roata chiar în aceeaşi clipă e în toate locurile cuprinse de ea.

— Sunt încredințat, dascăle, în privința vremii, dar nemărginirea – spațiul?

— Tot ca vremea, bucată cu bucată poți fi în orice loc dorit, pe care n-o poți părăsi neumplută. Ştii că în puterea unei legi: Nu este spațiu deşert. Dar este un mijloc pentru a scăpa de această greutate... o greutate impusă de trecătorul corp omenesc. Ai văzut că în om e un şir nesfârşit de oameni. Din acest şir lasă pe unul să-ți ție locul pe câtă vreme vei lipsi din el. Se înțelege că acesta nu va putea fi întreg căci, întreg fiind, ți-ar nega existența ta. În faptă însă, omul cel vecinic, din care răsar tot şirul de oameni trecători, îl are fiecare lângă sine, în orice moment – îl vezi, deşi nu-l poți prinde cu mâna – este umbra ta. Pe o vreme vă puteți schimba firile – tu poți să dai umbrei tale toată firea ta trecătoare de azi, ea-ți dă ție firea ei cea vecinică, şi, ca umbră înzestrată cu vecinicie, capeți chiar o bucată din atotputernicia lui Dumnezeu, voințele ți se realizează după gândirea ta... se-nțelege, împlinind formulele, căci formulele sunt vecinice ca cuvintele lui Dumnezeu pe care el le-a rostit la facerea lumii, formule pe care le ai toate scrise în cartea ce ți-am împrumutat-o.

— Meştere Ruben, oare când voi ajunge să pricep adâncimea ta?
— Adâncimea mea tu o ai în tine, numai încă nedescoperită. Crezi c-ai pricepe ceea ce zic dacă n-ai fi de firea mea? Crezi că te-aş fi ales de discipol al meu de nu te ştiam vrednic şi adânc? Tu eşti ca o vioară în care sunt închise toate cântările, numai ele trebuiesc trezite de-o mână măiastră, şi mâna ce te va trezi înăuntrul tău sunt eu.

— Dacă în această sară aş încerca să mă duc într-un spațiu zidit cu totul după voia mea...?

— Vei putea-o... căci îl ai în tine, în sufletul tău nemuritor, nesfârşit în adâncimea lui. Pe fila a şaptea a cărții stau toate formulele ce-ți trebuiesc pentru asta. Şi tot la a şaptea filă vei afla ce trebuie să faci mai departe. Se-nțelege că atunci trebuie să ne despărțim pentru totdeauna; căci, în spații dorite, ziua va fi secol, şi când te vei întoarce nu vei mai găsi pe Ruben, ci un alt om, analog cu mine, pe care însă uşor îl vei găsi – numai poate el nu te va cunoaşte, poate va fi pierdut tainele învățăturii lui şi va fi om ca toți oamenii.

Învățături nu-ți mai dau, căci e de prisos; când umbra ta, ca umbră încă, va începe a vorbi, ea va fi atotştiutoare şi-ți va spune ce trebuie să faci; când te vei muta tu în firea ei, atunci vei fi tu atotştiutor şi în orice caz nu mai ai nevoie de mine. Dar vei fi băgat de samă o împrejurare: cartea mea, citind-o în şir, rămâne neînțeleasă... dar orideunde-i începe, răsfoind tot la a şaptea filă, o limpezime dumnezeiască e în fiecare şir. Aceasta e o taină pe care nici eu n-o pricep, şi se zice că unui om încredințat despre ființa lui Dumnezeu nici nu-i poate veni în minte cugetul ascuns în această ciudată numărătoare. În zadar ți-i întreba şi umbra... ea nu ştie nimic despre această taină. Se zice că Diavolului înainte de cădere i-ar fi plesnit în minte această obscură idee şi de atuncea a căzut. De ți-ar veni în minte să ştii, se risipesc toate dimprejuru-ți, timp şi spațiu fug din sufletul tău, şi rămâi asemenea unei crengi uscate, din care vremea asemene a fugit. Neştiind eu singur această taină, căci, cum am spus, nici nu sunt în stare să-mi treacă prin minte, nici nu te pot sfătui în această privire.

Ruben îşi netezi încet barba şi o adâncă întristare era scrisă pe fața lui bătrână şi înțeleaptă. Dan îi sărută mâna. Nu erau să se despartă pentru totdeauna? Ruben rupse cu degetele mucul căzut al lumânării şi se văzu în lumina vie că ochii lui erau plini de lacrimi. Amândoi se sculară şi Dan s-aruncă la gâtul lui, plângând ca un fiu ce n-are să mai vadă pe tatăl său.

Dar îndată ce ieşi Dan, îndată ce coborâse scările cu cartea subsuori şi ridicând cu mâna lunga poală a rasei de şiac... casa se prefăcu într-o peşteră cu pereţii negri ca cerneala, lumânarea de ceară într-un cărbune plutitor în aer, cărţile în beşici mari de sticlă, la gură legate cu pergament, în mijlocul cărora tremurau într-un fluid luminos şi vioriu draci mici spânzuraţi de coarne, care zupăiau din picioruşe. Ruben însuşi se zbârci, barba-i deveni lăţoasă şi-n furculiţe ca două bărbi de ţap, ochii îi luceau ca jăratic, nasul i se strâmbă şi se uscă ca un ciotur de copac şi, scărpinându-se în capul lăţos şi cornut, începu a râde hâd şi strâmbându-se: hâhâ! zise, încă un suflet nimicit cu totul! Dracii se strâmbau râzând în beşicile lor şi se dădeau peste cap, iar Satana îşi întinse picioarele lui de cal, răsuflând din greu.

— Mult a trebuit pân l-am prins în laţ pe acest călugăr evlavios, dar în sfârşit... hâhâ... totuşi... totuşi... are să-l nimicească bătrânul meu duşman. I-am spus că nu-i poate veni în minte gândirea tăinuită de numărătoarea cărţii?... trebui să-i vie... trebui să-i vie... Mie de ce mi-a venit? Pentru c-a trebuit să-mi vie!...

Dan trecea iute printr-o parte de oraş în care locuia boierimea. Curţile albe ca argintul, cu cerdacuri şi scări a căror scânduri curate şi ceruite sclipeau în lună, [erau] pierdute în mijlocul unor pomete; pe marginea uliţei, deasupra zaplazurilor, atârnau câte-o jumătate din ramurile arborilor grădinilor... şiruri de nuci cu frunze late, gutâi şi cireşi... pe ici pe colo se zărea prin verdele întuneric al grădinilor câte o zare galbenă prin obloanele închise... El mergea repede... numai din când în când trecea pe lângă el câte-un tânăr cavaler cu căciula ţurcănească, înfăşurat în mantaua a cărei poală dindărăt se ridica de sabia pe care-şi lăsa mâna... pe alte locuri vedea pe cavaleri sărind gardurile şi pătrunzând prin grădini până pe sub vo fereastă care se deschidea apoi în faţa lunii, lăsând să se ivească vro umbră albă care-şi pleca capul tânăr peste cercevele la umbra de sub fereastă. În alt loc unul acăţat de gratii făcea studii floristice unindu-şi buzele cu ale celei fiinţe care-şi scosese capul prin gratii... Numai pe ici pe colo auzea câinii urlând la lună, paznicii de noapte care strigau, ori grupe de cavaleri care veneau de la vro petrecere nocturnă. Ei rupeau frunze din crengile atârnate şi le aruncau în urma călugărului spân şi palid... Stele păzeau tăria, luna trecea ca un scut de argint prin întunericul nourilor, în aer era aur şi în grădine miros ş-o umbră adânc viorie, ruptă de dungi de lumină albă care trecea prin mreje de frunze ca prin strecurători de lumină.

El ajunse acasă. El şedea într-o chiliuţă din casele unui boier mare. Încet, trecu prin cerdacul cel lung deasupra căruia streşinile ieşite erau suspendate de stâlpi albi... trecu ca o umbră şi, când intră în chilia lui, răsuflă lung. Nu era să întreprindă un lucru estraordinar?

— Întunericul îngreuiat cu miros de răşină a chiliei lui era pătruns numai de punctul roş al unei candele care ardea pe o policioară încărcată cu busuioc uscat şi flori de sub icoana îmbrăcată cu argint a Mântuitorului. Un greier răguşit cânta în sobă. El aprinse o lampă neagră, umplută cu untdelemn; lumina ei fumega pâlpâind. Încet, încet ochiul luminii se roşi... el se aşează la masă... deschise cartea cea veche cu buchile neclare şi cu înţeles întunecat. Tăcerea e atât de mare încât pare că aude gândirea, mirosul, creşterea chiar a unei garofe roşii şi frumoase ce creştea într-o oală între perdelele ferestei lui. Privea în peretele afumat la umbra sa proprie, mare şi fantastică. Lampa fâlfâia lungă, ca şi când ar fi vrut s-ajungă tavanul, iar umbra lui... ca o mreajă neagră cu nasul lungit, cu căciula lăsată pe ochi, părea că începuse o vorbire întinsă cu el. Părea c-o întreabă cugetând... părea că ea-i răspunde în cugetări deşirate... un dialog şi cu toate astea, dacă voia să cuprindă realitatea lui, nu era decât un dialog al cugetărilor lui proprii, el cu sine însuşi. Ciudat! Această despărţire a individualităţii lui se făcu izvorul unei cugetări ciudate. El fixă aspru şi lung umbra sa... ea, supărată de această căutătură, prinse încet, încet conture pe perete şi deveni clară, ca un vechi portret zugrăvit în oloi. El clipi cu ochii – ea redevenise umbră simplă.

E un moment mare, să mă cuget mai întâi – gândi el – dorit-am de când sunt ceva pentru mine? numai pentru mine?... Nu. Din rugăciunile mele am lăsat-o vreodată pe ea? Din gândirea mea a lipsit ea? Maria? O nu! – De câte ori am dorit vro putere extraordinară, numai pentru ea am dorit. Oh! – s-o duc într-un pustiu unde să nu fie nimeni – nimeni decât eu şi ea; să cobor stelele cerului în întinderea albă, ca să semene cu oştiri de flori de aur şi de argint; să sădesc dumbrăvi de dafin cu întunecoase cărări, cu lacuri albastre şi limpezi ca lacrima; ea să alerge prin cărările tăinuite, prefăcându-se a fugi de amorul meu şi eu s-o urmăresc... Nu! fără ea ar fi raiul pustiu.

Şi cine era ea, Maria? Era fiica spătarului Tudor Mesteacăn, un înger blond ca o lacrimă de aur, mlădioasă ca un crin de ceară, cu ochi albaştri şi cuvioşi precum albastru şi cuvios e adâncul cerului şi divina sa eternitate. Ades ea privise din cartea de închinăciune la faţa adâncită şi palidă a călugărului; o văzuse el ades răsărind – o floare în fereastă – şi în nopţi cu lună el îşi lepăda rasa şi-şi punea mantie de cavaler, în care veghea sub sticlitoarele-i fereşti... până ce se deschideau, până ce se ivea feţişoara ei palidă de veghere şi de amor, până ce razele ochilor ei alunecau adânc în ochii lui cei negri. Câteva vorbe, o strângere de mână şi dispărea iar în parfumatul ei iatac, umplând nopţile cu dulci şi neuitate visuri... Acuma se gândi asemene la ea.

Lampa sa fâlfâia mai fantastic, literele bătrâne ale cărții căpătau înțeles şi se introduceau în visuri şi-n cugete ce-i umpleau capul fără de voință, umbra lui începu iar a prinde conturele unei icoane în oloi, cu fruntea naltă, palidă, pleşuvă, cu buze vinete, cu părul de câteva fire sure, cu privirea fixă şi profundă, pe care şi-o ținti lung asupra cărții deschise înaintea lui Dan. Umbra lui îi şoptea în gânduri lungi tocmai ceea ce voia el să i se răspundă.

— Tu ştii – cugetă umbra şi el îi auzea cugetările – ştii bine că sufletul tău din începutul lumii şi până acuma a făcut lunga călătorie prin mii de corpuri din care azi n-a mai rămas decât praf. El singur n-o ştie, pentru că de câte ori s-a întrupat din nou, de atâtea ori a băut din apa fără gust şi uitătoare a Letei; şi nimeni nu l-a însoțit în uitita lui călătorie decât eu – umbra corpurilor în care a trăit el, umbra ta; cu fiecare ducere la mormânt, cu fiecare naştere am stat lângă ele; am stat la leagănul, voi sta la mormântul tău. Sufletul tău, fără ca azi să şi-o aducă aminte, a fost odată în pieptul lui Zoroastru, care făcea ca stelele să se mute din loc cu adâncul grai şi socoteala combinată a cifrelor lui. Acea carte a lui Zoroastru, care cuprinde toate tainele ştiinței lui, stă deschisă înaintea ta. Veacuri au stat s-o dezlege şi n-au putut pe deplin, numai eu pot s-o dezleg, pentru că vorbeam din perete cu Zoroastru cum vorbesc astăzi cu tine.

Dan văzu clar despărţirea fiinţei lui într-o parte eternă şi una trecătoare. Cartea lui Zoroastru era proprietatea lui dreaptă. El întoarse şapte foi şi umbra prinse conturele unui bas-relief, mai întoarse încă şapte şi umbra se desprinse încet, ca dintr-un cadru, sări jos de pe perete şi sta diafană şi zâmbitoare, rostind limpede şi respectuos: Bună sară! Lampa cu flacăra ei roşie sta între Dan şi umbra închegată.

— Să urmăm – zise umbra torcând mai departe firul gândirilor sale, gândiri pe care Dan le auzea ca şi când ar fi fost propriile lui cugetări. Apropiindu-ţi prin vrajă fiinţa mea şi dându-mi mie pe a ta, eu voi deveni om de rând, uitând cu desăvârşire trecutul meu; iar tu vei deveni ca mine, etern, atotştiutor şi, cu ajutorul cărţii, atotputernic. Tu mă laşi pe mine în împrejurările tale, cu umbra întrupată a iubitei tale, cu amicii tăi; mă condamni să-mi uit vizionara mea fiinţă; iar tu întreprinzi o călătorie cu iubita ta cu tot, în orice spaţiu al lumii ţi-ar plăcea... în lună de pildă. Acolo vei trăi un secul şi ţi se va părea o zi. Ba poţi să iei şi pământul cu tine, fără ca să te supere. Îl prefaci într-un mărgăritar cu toartă şi-l anini de salba iubitei tale; şi crede-mă că de mii de mii de ori mai mici, numai proporţiile dintre ei să rămâie aceleaşi, oamenii s-or crede aşa de mari ca azi. Timpul lor? O oră din viaţa ta va fi un veac pentru ei. Clipele vor fi decenii şi-n aceste clipe se vor face războaie, se vor încorona regi, se vor stinge şi se vor naşte popoare, în sfârşit toate prostiile de azi se vor întâmpla ş-atunci, se-nţelege că-n diminuare analogă, absolut însă acelaşi lucru.

— Bine, zise Dan apucând mâna cea rece şi diafană a umbrei, te îndemn însă a scrie memoriul vieții tale, ca să-l găsesc când voi reveni pe pământ şi să-l recitesc. Tu ai o judecată rece şi vei şti să-mi descrii toată natura vizionară şi înşelătoare a lucrurilor lumeşti; de la floarea ce cu naivitate minte, prin haina ei strălucită, că e ferice înlăuntrul gingaşelor sale organe, până la omul ce acoperă cu vorbe mari, cu o ipocrizie vecinică care ține cât istoria omenirii, acel sâmbure negru şi rău care-i rădăcina adevărată a vieții şi a faptelor sale – egoismul său. Vei vedea cum nu se minte în şcoală, în biserică, în stat, că intrăm într-o lume de dreptate, de iubire, de sfințenie, pentru a vedea, când murim, c-a fost o lume de nedreptate, de ură. Ah! cine ar mai vrea să trăiască când i s-ar spune de mic încă, în loc de poveşti, adevărata stare de lucruri în care va intra?

— Chemarea unui filozof? zise umbra surâzând cu amărăciune – foarte bine! Ceea ce zici tu îmi hotărăşte soarta. Îmi voi aprinde lampa şi-oi căuta oameni. Memoriile vieţii mele le vei găsi în saltarul acestei mese, când te vei întoarce. Eu singur voi fi mort şi îngropat când vei reveni tu, căci orele vieţii tale vor fi şir de ani întregi pentru pământ. Întoarce încă şapte file şi ţine-mă de mână! Ce simţi?

— Simt brațele mele pierind în aer şi cu toate astea căpătând puteri uriaşe; simt cum, dezlipindu-se atomele greoaie ale creierilor mei, mintea mea devine clară ca o bucată de soare.

— Eu, zise umbra încet, simt întunecându-se şi pierind conştiinţa eternităţii mele; simt îngreuindu-se ca sub plumb cugetările mele... Mai întoarce şapte foi şi metamorfoza reciprocă va fi desăvârşită.

Dan întoarse foile, şopti şi umbra deveni om. Omul semăna cu el şi se uita sperios şi uitit la Dan, fixându-l ca pe o umbră, cu buzele tremurânde şi cu paşi şovăitori. Dan era o umbră luminoasă. El ridică braţul lung şi puternic în aer. Dormi! zise poruncitor. Orologiul zbârnâi răguşit o oră... umbra întrupată în om căzu ca moartă pe pat. Iar Dan îşi luă lunga sa manta de-a umere, stinse lampa, pe vârful degetelor trecu prin tindă şi când ieşi afară închise uşa după sine şi începu a merge încet, încet în lumina lunii pe stradele largi ale oraşului, cu ferestrele şi porţile închise, cu ziduri albe şi gălbenite de lună, cu perdelele lăsate, cu câte un păzitor de noapte cu musteţi înfundate în gulerul şi gluga mantalei şi c-o prăjină subsuori; în fine, o linişte somnoroasă, un aer cald de vară, luna strălucită, stele de aur ce-şi închideau pleoapele spre a le deschide iar, un cer albastru şi fără nori, case înalte a căror streşini de olane se uitau în lună – iată tabloul! Pasurile lui de umbră nu se auzeau pe stradă... se înfăţoşa înfundat în manta, cu pălăria peste ochi, şi mergea astfel pe luminatele strade fără ca luna să-i facă vro umbră pe ziduri, căci pe-a lui o lăsase acasă, astfel încât el însuşi nu-şi părea a fi decât o umbră nepricepută ce fugea pe murii caselor înşirate în rând. Casa din capătul uliţii era galbenă, cu fereşti poleite de lună, cu perdele albe. El bătu încet [în] fereastră.

— Tu eşti? răspunse o voce dragă şi molatică.
— Eu... deschide fereastra... nu e nimeni pe strade, nu te poate vedea nimeni, şi apoi chiar de te-ar vedea...

Fereastra se deschise-ncet, perdeaua se dete într-o parte şi dintre creţii ei apăru frumos şi palid capul blond al unui înger. Luna-i cădea drept în faţă, încât ochii ei albaştri străluceau mai tare şi clipeau ca loviţi de o rază de soare. Sub alba haină de noapte de la gât în jos se trădau boureii sânilor şi mâinuţele şi braţele ei albe şi goale pân în umeri se-ntinseră spre dânsul şi el le inundă cu sărutări. Un moment, şi el sări prin fereastră, îi cuprinse gâtul ei gol, apoi îi luă faţa în mâini şi o sărută cu atâta ardoare, o strânse cu atâta foc, încât îi părea c-a să-i beie viaţa toată din gura ei.

— Iubito – zise el încet netezindu-i părul ei de aur – iubito! vino cu mine în lume.

— Unde?
— Unde? Oriunde. Vom trăi aşa de fericiți acolo unde vom fi, neturburați de niminea; tu pentru mine, eu pentru tine. Din visurile noastre vom zidi castele, din cugetările noastre vom adânci mări cu mii de undoiete oglinzi, din zilele noastre veacuri de fericire şi de amor. Aide!

— Dar ce va zice mama, zise ea, cu ochii plini de lacrimi. Umbra ei se răsfrângea în perete. Dan se uită fix într-acolo; umbra se desprinse încet şi se înălță pe-o rază de lună spre a cădea în pat.

— Cine-i acolo – zise Maria tremurând pe pieptul lui.
— Umbra ta, răspunse el zâmbind – ea rămâne în locul tău... vezi-o cum doarme.

— O! ce liberă şi uşoară mă simt – zise ea c-o voce de un timbru de aur. Nici o durere, nici o patimă în piept. O! îți mulțămesc... Şi ce frumos îmi pai tu acuma... pare că eşti altul... pare că eşti din altă lume.

— Vino cu mine, şopti el la ureche-i, vino prin oştiri de stele, prin tării de raze, până ce, departe de acest pământ nenorocit şi negru, îl vom uita, pentru ca să nu ne mai avem în minte decât pe noi.

— Haide dar, şopti ea încunjurându-i gâtul cu braţele ei albe şi lipindu-şi gurița de buzele lui.

Sărutarea ei îl umplu de geniu şi de-o nouă putere. Astfel îmbrăţişaţi, aruncă neagra şi strălucita lui mantie peste umerii ei albi, îi încunjură talia strângând-o tare la piept, iar cu ceilaltă mână fluturând o parte a mantiei se ridicară încet, încet prin aerul luciu şi pătruns de razele lunii, prin nourii negri ai cerului, prin roiurile de stele, până ce ajunseră în lună. Călătoria lor nu fuse decât o sărutare lungă.

El puse jos dulcea lui sarcină pe malul mirositor al unui lac albastru ce oglindea în adâncu-i toată cununa de dumbrăvi ce-l încunjura şi deschidea ochilor o lume întreagă în adânc. El îşi luă calea iar spre pământ. Aproape de pământ, el şezu pe coastele unui nour negru şi se uită lung şi cugetător pentru ultima oară asupra pământului. Luă cartea lui Zoroastru, deschise unele file şi începu a citi judeţul pământului, şi fiecare literă era un an, fiecare şir un secol de adevăr. Era ceva înfricoşat câte crime au putut să se petreacă pe acest atom atât de mic în nemărginirea lumii, pe acest bulgăre negru şi neînsemnat ce se numeşte pământ. Fărmăturile acelui bulgăre se numesc imperii, infuzorii abia văzuţi de ochii lumii se numesc împăraţi, şi milioane de alte infuzorii joacă, în acest vis confuz, pe supuşii... El îşi întinse mâna asupra pământului. El se contrase din ce în ce mai mult şi iute, până ce deveni, împreună cu sfera ce-l încunjură, mic ca un mărgăritar albastru stropit cu stropi de aur şi c-un miez negru. Mărimea fiind numai relativă, se înţelege că atomii din miezul acelui mărgăritar a cărui margini le era cerul, a cărui stropi soare, lună şi stele, acei pitici nemărginit de mici aveau regii lor, purtau războaie, şi poeţii lor nu găseau în univers destule metafore şi comparaţiuni pentru apoteoza eroilor. Dan se uită cu ocheana prin coaja acelui mărgăritar şi se miră cum de nu plesneşte de mulţimea urii ce cuprindea. Îl luă şi, întorcându-se, atârnă în salba iubitei sale albastrul mărgăritar.

Şi ce frumos făcuse el în lună! Înzestrat cu o închipuire urieşească, el a pus doi sori şi trei luni în albastra adâncime a cerului şi dintr-un şir de munți au zidit domenicul său palat. Colonade – stânci sure, streşine – un codru antic ce vine în nouri. Scări înalte coborau printre coaste prăbuşite, printre bucăți de pădure ponorâte în fundul râpelor până într-o vale întinsă tăiată de un fluviu măreț care părea a-şi purta insulele sale ca pe nişte corăbii acoperite de dumbrăvi. Oglinzile lucii a valurilor lui răsfrâng în adânc icoanele stelelor, încât, uitându-te în el, pari a te uita în cer.

Insulele se înălțau cu scorburi de tămâie şi cu prund de ambră. Dumbrăvile lor întunecoase de pe maluri se zugrăveau în fundul râului, cât părea că din una şi aceeaşi rădăcină un rai se înalță în lumina zorilor, altul s-adânceşte în fundul apei. Şiruri de cireşi scutură grei omătul trandafiriu a înfloririi lor bogate, pe care vântul îl grămădeşte în troiene; flori cântau în aer cu frunze îngreuiete de gândaci ca pietre scumpe, şi murmurul lor umplea lumea de un cutremur voluptos. Greieri răguşiți cântau ca orologii aruncate în iarbă, iar painjeni de smarald au țesut de pe-o insulă până la malul opus un pod de pânză diamantică ce sticleşte vioriu şi transparent, încât, a lunilor raze pătrunzând prin el, înverzeşte râul cu miile lui unde. Cu corpul nalt mlădiet, albă ca argintul noaptea, trece Maria peste acel pod, împletindu-şi părul a cărui aur se strecură prin mâinuțele-i de ceară. Prin hainele argintoase îi transpar membrele uşoare; picioarele-i de omăt abia atingeau podul... Sau adesea, aşezați într-o luntre de cedru, coborau pe ascultătoarele valuri ale fluviului. El îşi răzima fruntea încununată cu flori albastre de genunchiul ei, iar pe umărul ei cânta o pasăre măiastră.

Fluviul lat se adâncea în păduri întunecate, unde apa abia mai sclipea din când în când atinsă de câte-o rază: trunchii pădurilor se ajungeau cu ramurile lor deasupra râului şi formau bolți nalte de verdeață nestrăbătută. Numai pe ici pe colo câte o dungă fulgerătoare deasupra apei. Valurile râd şi mână întunecoase lumea lor albastră, până când deodată râul împiedicat de stânci şi munți s-adună între codri ca marea oglindă a mării şi se limpezeşte sub sori, de poți număra în fundu-i toate argintăriile lui.

Ca să petreacă, inventară un joc de cărți. Regii, reginele şi fanții de pe cărți erau toți chipuri copiate din basmele ce şi le spuneau serile. Jocul însuşi era o poveste lungă şi-ncurcată, ca din Halima, în care reginele se măritau, regii se însurau şi fanții umblau înamorați, poveste căreia nu-i mai dădeau de capăt până ce nu-ncetau, apăsați de somn.

Dar somnul lor! Înainte de a dormi ea îşi împreuna mâinile şi, pe când stelele albe sunau în aeriene coarde rugăciunea universului, buzele ei murmurau zâmbind, apoi capul ei, palid de suflarea îndulcită a nopții, cădea pe perine. Cine ar fi văzut-o astfel! Nimene – numai el, ce acoperea brațul ei, atârnând pe marginea patului, cu sărutări. El adormea în genunchi. Visau amândoi acelaşi vis. Ceruri de oglinzi, [îngeri] plutind cu înălțatele aripi albe şi cu brâie de curcubeu, portale nalte, galerii de-o marmură ca ceara, straturi de stele albastre pe plafonduri argintoase – toate pline de un aer răcoare şi mirositor. Numai o poartă închisă n-au putut-o trece niciodată. Deasupra ei, în triunghi, era un ochi de foc, deasupra ochiului un proverb cu literele strâmbe ale întunecatei Arabii. Era doma lui Dumnezeu. Proverbul, o enigmă chiar pentru îngeri.

Însă oare de ce omul nu gustă vreo fericire! Vecinic semnul arab de pe doma Domnului îi preocupa mintea lui Dan, vană-i era căutarea lui prin cartea lui Zoroastru – ea rămânea mută la întrebările lui. Şi cu toate acestea în fiece noapte se repeta acest vis, în fiece noapte el umbla cu Maria în lumea solară a cerurilor. Şi de câte ori umblau, el îşi lua cu el în visul său cartea lui Zoroastru şi căuta în ea dezlegarea întrebării. În van îngerii ce treceau ducând în poalele lor rugăciunile muritorilor se uitau semnificativ la el; în van unul îi spuse lin, aplecându-se la urechea-i: „De ce cauți ceea ce nu-ți poate veni în minte?” Altul: „De ce vrei să scoți din aramă sunetul aurului? Nu-i cu putință”.

— Dar ceea ce-i părea ciudat era că, de câte ori îi trecea prin minte ca îngerii să meargă după voia lui, ei într-adevăr, fără să le-o zică, îi împlineau alintând gândirile. El nu-şi putea explica această armonie prestabilită între gândirea lui proprie şi viața cetelor îngereşti.

— Nu vezi tu, Mario, că tot ce gândesc eu îngerii împlinesc în clipă?

Ea îi astupă gura cu mâna. Apoi îi şopti la ureche:
— Când plouă, toate grânele cresc; când Dumnezeu vrea, tu gândeşti ceea ce gândesc îngerii.

În zadar. Mintea lui era preocupată şi privirile ochilor lui mari erau ațintite asupra acelei porți vecinic închise.

— Aş voi să văd faţa lui Dumnezeu, zise el unui înger ce trecea.
— Dacă nu-l ai în tine, nu există pentru tine şi în zadar îl cauţi, zise îngerul serios.

Odată el îşi simţi capul plin de cântece. Asemenea ca un stup de albine, ariile roiau limpezi, dulci, clare în mintea lui îmbătată, stelele păreau că se mişcă după tactul lor; îngerii ce treceau surâzând pe lângă el îngânau cântările ce lui îi treceau prin minte. În haine de argint, [cu] frunţi ca ninsoarea, cu ochi albaştri care luceau întunecat în lumea cea solară, cu sânuri dulci, netezi ca marmura, treceau îngerii cei frumoşi cu capete şi umere inundate de plete; iar un înger, cel mai frumos ce l-a văzut în solarul lui vis, cânta din arfă un cântec atât de cunoscut... notă cu notă el îl prezicea... Aerul cel alb rumenea de voluptatea cântecului. Numai semnul arab lucea roş, ca jăraticul noaptea.

„Asta-i întrebarea, zise Dan încet, enigma ce pătrundea ființa mea. Oare nu cântă ei ceea ce gândesc eu?... Oare nu se mişcă lumea cum voi eu? El strânse c-o întunecată durere pe Maria la inima lui. Hurmuzul pământului ardea în salba ei de mărgăritare... Oare fără s-o ştiu nu sunt eu însumi Dumne...” Vum! Sunetul unui clopot urieşesc – moartea mării, căderea cerului – bolțile se rupeau, jumalțul lor albastru se despica, şi Dan se simți trăsnit şi afundat în nemărginire. Râuri de fulgere îl urmăreau, popoare de tunete bătrâne, vuirea nemărginirii ce tremura mişcată... O, gând nefericit! aiuri el. – Spasmotic ținea în mâna lui cartea lui Zoroastru, instinctiv rupse mărgeaua pământului de la gâtul Mariei. Ea cădea din brațele lui... ca o salcie neguroasă ce-şi întindea crengile spre el şi striga căzând: „Dane! ce m-ai făcut pe mine?”

Şi un glas răsună în urmă-i: „Nefericite, ce-ai îndrăznit a cugeta? Norocul tău că n-ai pronunțat vorba întreagă!...” Supt ca de-un magnet în nemărginire, el cădea ca fulgerul, într-o clipă cale de-o mie de ani. Deodată întunericul dimprejurul lui deveni liniştit, negru-mort, fără sunet şi fără lumină. El deschise cartea, aruncă mărgeaua şi începu a citi: mărgeaua cădea luminoasă prin întuneric şi se desfăşura din ce în ce. Din ce în ce mai mare, mai mare – se lumina – pân o văzu departe asemenea unei lune – şi el cobora cu cartea sub mână nourii groşi, s-apropia de pământ, deja vedea culmile strălucite ale unui oraş, lumini presărate, o noapte văratică cu aerul blond, grădini mirositoare şi... şi îşi deschise ochii.

El se scutură oarecum din somn. Soarele se înălța ca un glob de aur arzător pe un cer adânc albastru; grădina de desubtul ferestrei în care adormise Dionis era de un verde umed şi răcorit după noaptea cu ploaie, florile împrospătate ridicau în soare cochetele capete copilăroase şi ochii lor plini de reci şi zadarnice lacrimi. În casa de peste drum perdelele albe erau încă lăsate, prin aleile grădinii ei vişinii şi cireşii înfloriți, salcâmii cu miros dulce tăinuiau cărările risipite într-o viorie şi melancolică umbră.

Fusese vis visul lui cel atât de aievea sau fusese realitate de soiul vizionar a toată realitatea omenească? – Perdeaua de vis-á-vis se dete puțin într-o parte şi prin faldurii ei albi apăru un blond cap de copilă. Râdea.

— Maria! şopti el cu inima strânsă. Părul ei cel blond şi împletit în cozi cădea pe spate; o roză de purpură la tâmplă, gura micuță ca o vişină coaptă şi fața albă şi roşă ca mărul domnesc. După ce râsese – cine ştie de ce? – ea lăsă perdeaua să recadă.

Dară inima lui se contrase cu violență, căci el înțelese sensul, dar şi neputința realizării viselor lui. Acuma ştia că iubeşte. „La ce mi-a mai trebuit şi asta? gândi el cu sufletul plin de lacrimi”. Nu e destulă mizeria în care am trăit – cel puțin o mizerie fără de dorințe. Şi prima mea dorință şi poate ultima – nerealizabilă! Trăsura cea fină şi amară dimprejurul gurii lui se adânci vădit. Sufletul lui se cutremura la gândirea că nu va putea scutura greutatea acestui amor. Speranță? el n-o putea avea. O simțire pe care n-o cunoscuse niciodată era ea să se nască cu amorul?

Ea se reivi, surâse. De astă dată trase perdelele sus şi sta cu-o garoafă în mâinuța ei albă şi privea pare-că pe gânduri în potirul de purpură al florii. – Nepreţuita! şopti el uitându-se la ea. Ah! ea trebuie să fie bună, de ce surâdea, de ce? şi tocmai în fereastră? Oare ea nu-l vedea? Dar dacă-l vedea, dacă aceste zâmbiri aveau o intenţiune... mică, cochetă, însă totuşi? – Redispăru.

Am să-i scriu, s-o rog... s-o rog să nu surâdă, să nu-mi umple sufletul de-o vană, dureroasă iluziune. Asta... nu-mi va refuza ea. E atât de bună; voi ruga-o să fie rea.

Cu-o dureroasă, nemaisimțită voluptate el îi scrise: Stea, Sărac de bunuri, frumusețe şi spirit, inima mea este atât de bolnavă ca o scânteie de soare noaptea, şi te iubesc. Şi ochii tăi, topite stele a dimineții, privesc atât de adânc, atât de ferice de adânc în noaptea sufletului meu, cât te visez veghind şi, de dorm, la imaginea luminii lor sunt deştept.

Poți oare ghici simțirea cu care am scris, înger? ...O nu! În viața ta luminoasă nu s-a putut ivi nici umbra măcar a unei dureri asemenea aceleia ce-mi nimicește inima. O nimicește! Închipuiește-ți că dintr-un om cu simțire, dintr-o ființă aievea n-ar rămâne nimic decât o lungă, întrupată desperare. Tu nu cunoşti asemenea oameni. Ei nu pot aparține cercurilor în care te mişti tu. Ei sunt jos. Când o inimă pierdută-n mizerie, în apăsare, în neputință de a cultiva simțiri, căci fiecare din ele îşi găsesc marginile în puterile celui ce le are, când o asemenea inimă şi-ar ridica aspirațiunile până la tine, şi le-ar ridica fără voință, luptând spre a le năduşi, neputând să le reziste, ce-ar simți un asemenea om? Întristare? Asta nu-i întristare! Desperare? Asta nu-i desperare! E o agonie a sufletului, o luptă vană, crudă, fără de voință. Desperarea ucide, această simțire munceşte. Martir este numele amorului meu. În fiecare fibră ruptă este-o nemărginire de dureri; şi nu deodată, fibră cu fibră se rupe inima mea. Moartea-i un moment, desperarea e timp – o asemenea simțire este iadul. Mario! poți tu să-ți închipuieşti un asemenea chin fără să plângi – de milă, nu – de îngrozire? De piatră să fie o inimă, este o margine care s-o mişte; de venin să fie un suflet, sunt dureri care trebuie să-l îndulcească, şi nu e durere mai mare decât a mea. De ce sunt eu în lume, când tu ai fost menită să fii? De ce-au căzut ochii mei pe tine, de ce te-am văzut? Orb de-aş fi fost, de cât amar scăpam! De n-aş fi fost defel, scăpam de o viață chinuită, pustie, fără de lumină. – Floare! cum surâzi în grădina zilelor tale, fără să ştii că o inimă se rupe; stea! cum luceşti în cerul tău, fără să ştii că un suflet moare. Şi, în neştiința ta, eşti şi mai frumoasă, eşti şi mai mult cauza unor crude dureri. Ah! cât eşti de frumoasă şi cu cât eşti, cu atâta mai nefericit sunt, şi cu cât sunt, cu atâta mai frumoasă eşti! – N-am avut speranțe, puțin mi-a păsat; n-am avut dorințe, nici una-n lume, puțin mi-a păsat; de una

am fost capabil, de una, care, să-mi cuprindă toată viața mea, şi aceea nerealizabilă, tu! – Oricât de mare ar fi mila ta, până acolo nu se poate coborî. Nu-mi zâmbi! Zâmbetul tău m-ar umple de speranțe vane. A mă iubi nu-ți este permis, disprețueşte-mă! te rog! Poate disprețul tău m-ar omorî şi moartea nu-i nimic pe lângă chinul meu de azi. Sărut urma pasurilor tale, murii îi sărut pe care au trecut umbra ta, disprețuieşte-mă! Eu nu pot să nu te iubesc. Tu nu ştii de ce, şi nu ți-o pot spune, şi cu toate astea chipul tău, umbra ce-ai aruncat-o pe pânza gândirilor mele este singura fericire ce am avut-o în lume.

Mario!... aşa-i că astfel te cheamă! nu se poate să te cheme altfel... tu!... nu-ți pot zice altfel... Adio! Adio!

Şi, cu toate că scrisese, totuşi o speranţă de-o dureroasă dulceaţă, deşartă dar singură, îi ameţea sufletul lui. El îşi închipuia că ea va putea fi a lui. Ea! toată lumea era cuprinsă în acest cuvânt. Când gândea cum i-ar lua capul ei de aur în mâini şi i-ar topi ochii cu sărutările lui, când gândea că mijlocul ei cel dulce s-ar putea odihni cuprins de braţul lui, că ar putea să-i prindă mâinuţa ei albă, să se uite la transparentele-i degete ore întregi, îi venea să nebunească. Ce-i viaţa? El simţea că o oră lângă ea ar plăti mai mult decât toată viaţa. Câtă intensivă, dureroasă, fără de nume fericire într-o oră de amor. Şi cum i-ar vorbi el! Câte numiri ar inventa el, care de care mai îndrăgite, mai fără de înţeles, mai nepomenite, pentru un surâs de pe buzele ei, un surâs în trecere, umbra unei fericitoare cugetări; câtă gratitudine pentru-o privire; câtă recunoştinţă pentru că ar lăsa un moment degeţelele ei dulci în mâinile lui, şi el simţea parecă le trage la inima lui, să le facă a simţi desele şi nemăsuratele-i bătăi, ... ar plânge şi ar râde de fericire, ca un copil, ar nebuni în urmă şi vecinic ar visa aceea oră fără de seamăn.

De unde această simțire nemăsurată, de unde această irezistibilă nebunie? El nu-şi simțea capul, nu-şi simțea inima, toate se învârteau împrejuru-i într-o lumină trandafirie, părea că nu vede decât perdele albe şi de după fiecare se ivea, zâmbind cu o speriată şi copilărească şireție, capul ei. Înamorat în ea? Asta ar fi fost puțin. Nu în ea, în fiece gândire a ei, în fiece pas, în fiece zâmbet, un înmiit amor. Dumnezeu de-ar fi fost şi-ar fi uitat universul, spre a căuta un altul în ochii ei albaştri; de-ar fi găsit, nu se ştie, ... căutarea ar fi durat vecinic. Cum o iubea! De l-ar fi disprețuit, ar fi iubit disprețul ei; o idee de ură a ei ar fi fost cuprinsul amorului lui cât ar fi trăit.

„Ah! zâmbi el c-un fel de dureroasă beție, de-aş putea s-o sărut, o dată! parecă n-aş mai voi nimic în lume... ori să-i dezmierd mâinile, ori să-i despletesc părul, ori să-i sărut umerii. Îngerul meu!”

El trimisese scrisoarea. Sta în fereastră neliniştit, parecă aştepta sentința de moarte, nu ştia ce să gândească, nici gândea ceva, era un amestec fără şir de icoane turburi, îmbătătoare. Ah! el ceruse dispreț şi spera amor.

Ea se ivi în fereastră. El se retrase după perdea, ca s-o observe. Ochii lui se uscau de ardoare şi sclipeau cu o bolnavă dorinţă; ea se ivi frumoasă, ochii ei cei mari şi adânci erau plini de lacrimi, şi se uită înaintea ei, în mâinile unite şi lăsate în jos ţiind scrisoarea şi în faţă cu-o expresie indecisă, înecată de dorinţa de-a plânge ca un copil vinovat. El se arătă în fereastră, şi ochii ei painjiniţi de lacrimi se îndreptară spre el... adânci, miloşi, plutitori... Ea boţi scrisoarea cu mâna, o duse la inimă... şi... o durere ascuţită, crudă îi pătrunse inima lui; părea că i se rupe viaţa, i se taie în două inima, o negură albă îi cuprinse vederea... ş-apoi nimic... nimic. El căzuse cât era de lung pe podeaua camerei lui.

Copila fugi speriată din fereastră.

. . . . . .

— Ce scrisoare ții tu în mână, Mario? Şi cum arăți tu? Ce ți-e? zise un bătrân prietenos, care se ivi tocmai atunci în fereastră, ridicând cu mâna lui cea fină bărbia cea rotundă a fetei. Ea cercă a surâde, dar atât de dureros şi atât de îngrijit...

— Arată!... El îi desfăcu cu o dulce silă scrisoarea cea mototolită din mâini... se uită pe ea, şi faţa lui se adânci din ce în ce. Ajunse la semnătură.

— De la cine ai căpătat tu scrisoarea asta, unde locuieşte omul acesta?

Lacrimile o inundară şi ea se aruncă suspinând la gâtul tătâne-său.
— Vezi, zise ea întrerupt, acolo-i sărmanul... în casa cea pustie de peste drum... l-am văzut căzând ca mort pe podele... cine ştie dacă n-a şi murit. Aleargă, tată... poate încă nu-i prea târziu.

— Cum arăta el? întreabă bătrânul, preocupat cum se vede de-o cugetare complicată.

— O! e frumos! zise ea repede... ş-apoi îşi muşcă zâmbind buzele. Se mai ivi încă un om pleşuv şi cu ochelari, cu care bătrânul vorbi repede şi încet, arătându-i scrisoarea. Pleşuvul clătină din căpăţână.

Ei coborâră iute scările şi într-o clipă fură la casa de peste drum. Deşi erau amândoi bătrâni, ei se grăbise astfel încât aceasta trăda viul interes ce trebuia să-l poarte pentru Dionis. Ei deschiseră uşa. Dionis era lungit la pământ, părul în dezordine, ochii închişi cu vehemență. Pleşuvul îl ridică încet de la pământ şi-i dezgoli pieptul.

— Cât pe ce era să i se rumpă o vână a inimii, zise el încet. Pare foarte sensibil. O bucurie mare l-ar omorî. Nici trebuie să-l trezim măcar... Îl voi cloroforma, ca din leşin să treacă într-un somn adânc.

În vreme ce doctorul (veți fi ghicit că pleşuvul nostru biped era doctor) vorbea cu sine însuşi, da din cap, ridica sprâncenele şi-şi urnise ochelarii pe frunte, tatăl Mariei fixa portretul din perete. Explicarea în două cuvinte: Persoana juridică care se afla acum pe mâna îngrijitoare a Esculapului nostru avea drepturi asupra unei moşteniri. Dovezi erau asemănarea cu portretul şi multe alte împrejurări care nu ne interesează, legate însă de originea până acum obscură a lui Dionis. Destul că soarta lui materială din momentul acesta era schimbată.

El însuşi era lungit pe pat. Capul ridicat pe perini şi lăsat asupra pieptului, paloarea cea liniştită şi marmorie a feței contrasta cu părul în dezordine. O mână era strâns apăsată pe inimă, ea comprima convulsiv durerea ce o simțea acolo; cealaltă spânzura pe marginea patului în jos. O manta neagră îl acoperea, prin creții căreia transpăreau delicatele şi corectele lui forme. Tatăl Mariei se plecă asupra lui şi-l privi cu plăcere, cu intenție.

— Aha! gândi doctorul cu şireție.

. . . . . .

O negură deasă, cenuşie şi sclipitoare... apoi un cer de un etern şi albastru întuneric, cu stele moi de suflarea nopții, cu nouri încreți, cu aerul cald... şi iarăşi, iarăşi oraşul vechi cu stradele strâmte, cu casele închircite, cu streşinile mucegăite în lună, şi Dan trecea repede prin strade... luna mai arunca câte o dungă prin întunericul lor... el intră în casa lui deplin conştiu despre îndelungatele lui vise.

— Şi mi-a trecut prin minte, zise el, acea idee nefericită pe care Ruben o credea cu neputință în capul unui om. – Umbra lui dormea pe pat.

El citi în cartea lui Zoroastru... ea se scula încet... cu ochii închişi... se subție... se lipi de perete şi se aşează ironică, fantastică, lungă, în dreptul lui.

Dan se simțea bolnav, abătut, strivit sub greutatea cugetărilor lui. Afară de aceea un fulger îi trecuse drept prin inimă în vremea căderii lui. El simțea fulgerul junghiindu-i inima. El se lungi pe pat şi s-acoperi cu rasa... Pe dinaintea lui treceau ființe ciudate pe care nu le văzuse niciodată. „Ah! gândi el – în curând voi muri, aste-s deja umbre de pe ceea lume”. Numai umbra lui proprie stătea dreaptă în perete, parcă surâdea şi – ciudat! – avea ochi albaştri. „Dracul să te ia, gândi el, şi umbra mea îşi bate joc de mine acuma”.

Uşa se deschise şi intră maestrul Ruben.
— Ce pustia, maistre, de când ai lăsat să-ți crească perciuni şi de când porți caftan jidovesc?

— Vai de mine domnule, de mult! – de când mă țin minte, zise Ruben netezindu-şi barba. Dar m-ai văzut altfel vrodată lângă Curtea veche?

— Lângă Curtea veche... E Riven... vânzătorul de cărți, iar nu d-ta, maistre Ruben.

Ruben se uită lung la el.
— D-tale nu ți-e bine, Domnule, zise el serios.
— Eu mor, maistre Ruben... Uită-te în masa mea, acolo-s memoriile umbrei mele, a umbrei care-o vezi în perete, scrise de câtă vreme am fost în lună.

Evreul se uită lung la bolnav şi clătină din cap.
— Umbra ceea a d-tale e un portret care-ţi seamănă, zise el.
— Maistre Ruben, te-ai prostit rău de când nu ne-am mai văzut, zise tânărul zâmbind, ori eu am devenit o fiinţă superioară magistrului meu... se poate şi asta.

Evreul s-apropie de scrinul ce i-l însemnase bolnavul, îi deschise săltarul şi dădu într-adevăr de nişte legături de hârtii galbene şi veştezite, legate cu fire de aţă albastră... el le scoase, se uită la ele, apoi le puse pe masă. – În momentul acesta intrară doi oameni în chilia lui pe care Dan nu-i mai văzuse. Unul din ei, pleşuv şi uscat, veni să-i cerce pulsul, cellalt vorbea cu Ruben. Ruben îi arătă hârtiile... omul se uită iute prin ele... fără îndoială, zise el pentru sine... „De când îl cunoşti?" adaose întorcându-se către evreu.

— De mult. El cumpără de la mine cărți. În genere cele mai vechi şi tot de-acele pe care nu le mai putem vinde nimănui în lume. Eu singur le cumpăram cu toptanul, biblioteci risipite ale oamenilor bătrâni a căror clironomi apoi mi le vindeau pe un preț de nimica, ca hârtie numai. Şi-n asemenea cărți el răscolea c-un fel de patimă şi-mi cumpăra cele mai obscure şi mai fără de-nțeles. Acuma asemenea aveam câteva vechituri de astea şi venisem să i le arăt, el mi le-ar fi cumpărat desigur... acum însă... l-am găsit în starea-n care-l vezi. Ş-apoi nici nu-mi mai zice: jupâne Riven, ci maistre Ruben! D-zeu ştie cum s-or fi scrântit toate celea în capul bietului om.

Bolnavul auzea toate acestea şi nu ştia ce înțeles să le dea. „Sunt nebuni oamenii aceştia, gândi el, şi maistrul Ruben şi-a ieşit cu desăvârşire din minți... nu-l mai cunosc. Aha! gândi el în urmă, eu am murit şi Ruben a venit cu medicii să-mi vândă corpul. Are drept... prin schimbările prin care am trecut, corpul meu trebuie să fi devenit fenomenal. Dar oare-s doctori aceşti doi?...Îmi pare că samănă cu Satana amândoi... Ori e un om, despărțit în două arătări bătrâne cu care-şi petrece şiretul Ruben pe conta mea... o jumătate cu păr şi una pleşuvă. Cea pleşuvă îmi pipăie pulsul şi cea cu păr se uită la umbra mea, spânzurată de un cui în perete. Uite! acuma o desprinde din perete şi-o dă lui Ruben în mână. Bravo! Maistre Ruben, strigă el, dracii tăi sunt meşteri în desprinsul umbrelor din perete, şi ist Pleşuv are să mă ia pe mine... căci cum văd joacă pe doctorul în momentul acesta... Bravo! bravo!” El bătea din palme râzând.

Ruben îi luă umbra şi hârtiile de pe masă şi ieşi din casă, închizând cu zgomot uşa după sine... „Te-ai dus, evreule... te-ai dus şi m-ai vândut chinuitorului de suflete”, murmură el c-o resignație dureroasă, recăzând cu capul în perini.

Are friguri... e în deliriu, zise serios pleşuvul.

. . . . . .

E noapte... O răcoreală dulce pătrunde prin ferestrele deschise, şi Dionis lungit în patu-i tremură în friguri, cu buzele uscate, cu fruntea plină de sudoare şi cu capul greu. I se pare că s-a trezit din nişte vise lungi, obscure, fără de înţeles şi el priveşte, fără de-ncredere în realitate, la împrejurimea lui. Portretul părintelui său lipseşte din perete, cărţile cele vechi asemenea... casa e aceeaşi, însă mobile nouă şi elegante, covoare pe jos, numai patul e acelaşi. Ciudat, gândi el, din minune în minune... eu nu mai ştiu ce se-ntâmplă cu mine. – Luna revărsa tot aurul ei în odaia lui şi sub această smălţuire diafană mobilele şi covoarele străluceau somnoros şi mat; un orologiu zângăneşte încet şi subţire în perete şi prin mintea lui trec iute, turburi, amestecate, toate întâmplările abia trecute. Şi toate îi păreau vise; mintea lui îi părea împrospătată, rece, clară faţă cu mintea care-o avuse înainte. Din jurul lui dispăruse lumea cea semiobscură a tinereţii lui; el privea la viitor cum ai privi din fundul unui lac liniştit şi limpede ca lacrima. El singur nu-şi putea explica această limpezime a minţii. Îşi închise ochii. Deodată simţi cum că pe marginea patului său şedea cineva... îi şedea pe picioare. Apoi simţi o mână dulce şi mică pe frunte. El deschise ochii pe jumătate. Văzu un băiat cu faţa ovală, palidă, cam slăbită, părul de aur acoperit de o pălărie de catifea neagră cu margini largi, îmbrăcat c-o bluză de catifea care cuprindea, strâns de un colan lustruit, mijlocul cel mai gingaş din lume. Ochii lui Dionis pe jumătate-nchişi nu trădau că el veghează. Îl privi în întreg, de la capul inundat în aur pân-la botinele micuţe ce sticleau radioase pe covorul înflorit.

„Ah! gândi el, şi inima se cutremură în el, este Maria!” Da, odorul! ea era. Vorbea singură... fetele vorbesc adesea singure... El simți aerul îndulcindu-se sub şoptirile ei.

— Am fugit de-acasă deghizată... tot mă amânau, ba azi, ba mâini... dihania de doctor zicea c-ar fi periculos pentru el... auzi periculos? Eu nu sunt periculoasă! zise ea răstită! – Dar dacă s-ar trezi... atunci, o, atunci... Dormi! dormi! şopti ea aplecându-şi gura pe fruntea lui... El simţi o rouă umedă curgându-i în păr... Dar în momentul acela el îi înlănţuise gâtul... ea, speriată, vru să se retragă, dar braţul lui o ţinea cu tărie culcată astfel pe pieptu-i... El se sculă. – Lasă-mă! zise ea roşie ca purpura.

Dar el o cuprinsese, îi mângâia fruntea ei albă de-i dete pălăria jos şi-i lăsă să izvorască pe umeri în jos valurile de păr blond... apoi îi luă amândouă mâinuţele în mâinile lui... ea nu mai rezista... se uita la ele, îi săruta degetele... ea nu mai rezista... Mario, mă iubeşti tu?

— Dar dacă nu m-ar chema Maria? zise ea sub inspirația unei fulgerătoare maliții.

— Cum dar?
— Da! da! Maria, zise ea cu glăscior argintos, dar taci, nu ți-e iertat să vorbeşti... nu ți-e iertat... Nu te scula, căci asemenea nu ți-e iertat... Ea-l împinse în perini... El voia să vorbească, dar îşi simți gura astupată de sărutări... El îşi închise ochii şi simțea că inima i se sparge în piept... apoi iar îi deschise, spre a cuprinde cu ei dulcea lui sarcină, care râdea c-un fel de copilăroasă nebunie de zâmbetul lui, de surprinderea şi spaima ei proprie... de tot, tot...

Adesea în nopți lungi de iarnă, după ce ea de mult devenise tezaurul căsniciei lui, când de bună voia lor trăiau exilați la vun sat spre a se iubi departe de zgomotul lumii, Maria intra deodată în salonul încălzit şi luminat numai de razele roşii ale jăraticului din cămin, intra îmbrăcată ca băiet, ca în noaptea aceea când se văzură pentru întâia oară în apropiere. Membrele ei zvelte în bluza de catifea neagră, aceeaşi pălărie cu margini largi pe părul ei blond şi picioruşele cele mai mici din lume în botine bărbăteşti. Şi ea s-apropia de el. Mâinuțele-i albe şi transparente ca ceara contrastau cu mânicele moi şi negre şi astfel se primblau de braț prin semiîntunericul călduros al sălii; din când în când îşi plecau gură pe gură, din când în când stăteau înaintea unei oglinzi, cu capetele răzimate unul de altul, şi râdeau. Era un contrast plăcut: fața lui trasă şi fină din care nu se putuse încă şterge amărăciunea unei tinereți apăsate, ci rămăsese încă într-o trăsătură de nespusă naivitate în jurul gurii, lângă fizionomia ovală, rotunjită şi albă a ei... chipul unui tânăr demon lângă chipul unui înger ce n-a cunoscut niciodată îndoiala.

Două vorbe concluzive. Cine este omul adevărat al acestor întâmplări, Dan ori Dionis? Mulți din lectorii noştri vor fi căutat cheia întâmplărilor lui în lucrurile ce-l încunjurau; ei vor fi găsit elementele constitutive a vieții lui sufleteşti în realitate: Ruben e Riven; umbra din perete, care joacă un rol atât de mare, e portretul cu ochii albaştri; cu dispariținea acestuia dispare ceea ce veți fi îndemnați a numi o idee fixă; în fine, cu firul cauzalității în mână, mulți vor gândi a fi ghicit sensul întâmplărilor lui, reducându-le la simple vise a unei imaginații bolnave.

Fost-au vis sau nu, asta-i întrebarea. Nu cumva îndărătul culiselor vieții e un regisor a cărui existență n-o putem explica? Nu cumva suntem asemenea acelor figuranți care, voind a reprezenta o armată mare, trec pe scenă, încunjură fondalul şi reapar iarăşi? Nu este oare omenirea istoriei asemenea unei astfel de armate ce dispare într-o companie veche spre a reapărea în una nouă, armată mare pentru individul constituit în spectator, dar acelaşi număr mărginit pentru regizor. Nu sunt aceiaşi actori, deşi piesele sunt altele? E drept că după fondal nu suntem în stare a vedea. – Şi nu s-ar putea ca cineva, trăind, să aibă momente de-o luciditate retrospectivă care să ni se pară ca reminiscențele unui om ce de mult nu mai este?

Nu ezităm de-a cita câteva pasaje dintr-o epistolă a lui Téophile Gautier care colorează oarecum ideea aceasta: „Nu totdeauna suntem din ţara ce ne-a văzut născând şi de aceea căutăm adevărata noastră patrie. Acei care sunt făcuţi în felul acesta se simt ca exilaţi în oraşul lor, străini lângă căminul lor şi munciţi de-o nostalgie inversă... Ar fi uşor a însemna nu numai ţara dar chiar şi secolul în care ar fi trebuit să se petreacă existenţa lor cea adevărată... Îmi pare c-am trăit odată în Orient şi, când în vremea carnavalului mă deghizez cu vrun caftan, cred a relua adevăratele mele vesminte. Am fost întotdeauna surprins că nu pricep curent limba arabă. Trebuie s-o fi uitat”.